

TÜRK FOLKLORUNDA HİDİRELLEZ

Lütfi SEZEN

Hıdrellez, Türklerin İslâmiyete girdikten sonra, kışın bittiğini ve yazın başladığını haber veren, tabiatın önemli bir geçiş döneminin törenlerle kutlandığı güne denir.

«Orta-Asya kültürlerinde yer alan yaz ve bahar âyinleri, İslâmiyetin benimsenmesinden sonra Kur'an'da Hızır'a atfedilen ayetlerle desteklenmiştir.»¹ Resmî ve dinî bayramlardan olmamasına rağmen, gerek Anadolu'da, gerek Türkiye dışında yaşayan Türkler arasında Hıdrellez, özel bir gün niteliği taşır.

Eski Türklerde baharın gelişi önemlidir. Baharın gelişi, gök gürültüsünden anlaşılırdı. Çin kaynaklarına göre; «Hunlar ve Göktürkler senenin beşinci ayında büyük bir bayram yaparlardı. Mayıs ayma rastlayan bu dönemde; kurbanlar kesilir, at yarışları düzenlenir, şarkılar söylenirdi.»² Bu tarih, XII. asırdan sonra Anadolu sahasında yapılan Hıdrellez geleneği ile yakın zamana rastlamaktadır. «Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde; mayıs ayının ilk haftasında veya başlarında kutlayageldikleri şenlikleri beraberlerinde getirmişlerdir. Zamanla 'Hıdrellez' adını alan bu şenlikler, Türk'ün benliğinde asırlar boyu yaşamıştır.»³

Türk kültürü dışında, başka kültürlerde de yaşayan bahar bayramı geleneğinin temelinde tabiatın canlanması, kışın sona ermesi ve canlanan tabiatın sevinçle karşılanması yatmaktadır. «Türk kültüründe derin izleri bulunan bu gelenek binlerce yıldan beri, gelişerek ve zenginleşerek devam etmektedir.»⁴

«İslâm inançlarında Hızır, ermiş biridir. Allah tarafından Müslümanlığı korumakla görevlendirilmiştir. Kudüs'te oturur ve istediği zaman istediği yerde görülebilir. Kimi rivayete göre İlyas'la kardeştir. Hızır karada; İlyas, denizde Müslümanların koruyucusudur.»⁵ Kimi rivayete göre de Hızır İlyas'ın arkadaşıdır.

Halk, Hızır'ı «peygamber» olarak kabul eder. Onun umumiyetle «Hızır Aley-

hisselâm», «Hızır Nebi» veya «Hızır Peygamber» diye anılması bu inanışın neticesidir. Bu, «Kul bunalmayınca Hızır yetişmez» ve «Hızır oli değmiş» sözleri ile ifade edilir. Halka göre, İlyas da bir peygamberdir.

«Hızır, darda kalanların imdadına koşan mübarek bir zattır. İnsanlara servet, bereket ve kâinata yeniden hayat bahşeden bir kudrettir. Onun Âb-ı Hayat (=Ölüm-süzlük Suyu) içtiği için ölmezliğe erişmiş olduğu, zaman zaman dünyayı ziyaret ettiği, kendini tanıtmadan insanların arasına karıştığı, sevdiklerine iyilik ettiği inanışları yaygındır.»⁶ Günümüzde hastahane cankurtaranlarına «Hızır», âcil servislere de «Hızır Servisi» denilmesinin özündeki espri bu inançla ilgilidir.

«Bizde sadece 'halk itikadı' olarak devam eden Hızır geleneği Suriye, Irak, Mısır, Hindistan vb. ülkelerde bir ibadet konusu olmuştur. İslâmiyet yoluyla Türk'lere intikal eden bu efsanevî itikada, Türk halkı tarafından da bazı şeyler katılmıştır. Böylece Hızır, Türk folklorunda konu, ad ve fikir yönünden birtakım değişikliklere uğramıştır. Fakat bütün bu değişikliklere rağmen, darda kalanların imdadına yetişen, insanlara servet, kazançta bereket ve tabiata canlılık veren özelliklerini muhafaza etmiştir. Hulâsa Hızır'ın Türk halkı arasındaki yeri, pek geniş ve önemli olmuştur.»⁷

Seneyi, «Rûz-ı Hızır» ve «Rûz-ı Kasım» diye iki mevsime ayıran takvimî bilgilere göre, Rûz-ı Hızır, yaz mevsiminin başlangıcı sayılır. 6 Mayıs'tan 8 Kasım'a kadar süren bu dönem «Hızır Günleri» adıyla anılmakta, 186 gün sürmektedir. Rumî 23 Nisan gününe rastlayan bu tarih, halen kullandığımız milâdî takvime göre, 6 Mayıs gününe tekabül etmektedir. 9 Kasım - 5 Mayıs tarihlerini içine alan «Rûz-ı Kasım» kış devresidir. «Kasım Günleri» olarak adlandırılmakta ve 179 gün sürmektedir.

Rûz, Farsça «gün» demektir. Hızır ise Arapça'da «çayır, çimen yeşillik» anlamına gelir. Rûz-ı Hızır, Farsça bir terkip olup «Hızır Günü» karşılığındadır. Bu tamamlama Türkçe'de «Hızır Günleri» karşılığında da kullanılmaktadır.

Günün adlanması, Âb-ı Hayat (= Ölümsüzlük Suyu) içmiş olan Hızır Peygamber ile İlyas Peygamber'in buluşmalarının bu güne rastlamasından kaynaklanmaktadır. Halk inancına göre; Hızır ve İlyas peygamberler, 5 Mayıs 6 Mayıs'a bağlayan gecenin sabahında buluşup görüşürler. Bu buluşmanın neticesinde; tabiata hayat, canlılık ve yeşillik gelir. Tabiatla iç içe yaşayan tarım ve hayvancılıkla geçinen yörelerde, bu gün, büyük bir sevinç kaynağı olmaktadır. Hızır ve İlyas adlarının kısaltılmış şekli daha sonraları, Rûz-ı Hızır (= Hızır Günü) karşılığında «Hidrellez» olarak kullanılmıştır.

Hidrellez, neşe saçan, umut ve coşku dolu bir gündür. Halkımız bu günü hayırlı ve uğurlu bilir, dileklerinin kabul olacağına inanır. Hidrellez gününde genellikle ev sahibi olmak, zengin olmak, sevgiliye kavuşmak, başarılı olmak, hırsızlıklardan korunmak veya kurtulmak gibi vb. isteklerde bulunulur. Dileklerin kabulüne yardımcı olmak üzere; sadaka vermek, oruç tutmak, kurban kesmek gibi pratiklere de yer verilir. Bütün hazırlıklar Hızır'a rastlamak ve ondan yardım almak amacıyla yöneliktir. Kurban ve adaklar «Hızır hakkı için» adanır ve yerine getirilir.

Hidrellez hazırlık ve kutlamaların çoğunlukla gençler yürütürler. Bu günün olumlu pek çok niteliği yanında; kısmet açan, mutlu yuvaların kurulmasına zemin hazırlayan yönü olduğuna da inanılır.

Türk ve Müslüman çevrelerdeki çeşitli kaynaklarda; Hızır'ın Hz. Nuh'un gemisinde bulunduğu, Adem ile Havva'nın ölümlerini Serdenip adasından getirdiği, Nuh Peygamber'in duasını aldığı dile getirilmektedir.

Anlatılanlara göre bir gün, taş üzerinde oturan Hızır, ayağa kalkıp yürümeğe başlayınca, kendisiyle birlikte oturduğu taş da yürümüş, ayağını bastığı yerlerde çi-

menler bitmiştir. Bundan dolayı yeşil anlamına gelen «Hızır» adını almıştır.

Hızır'ın çiçeklerden örülmüş bir hırkası, al renkli külâhı, yeşil sarığı ve kırmızı papuçları vardır. Ak sakallıdır. Elleri yumuşak, beyaz ve kemiksizdir. Dilenci veya fakir kılıfına girdiği de olur.

İlyas'ın giydikleri, Hızır'ın giydikleri gibi süslü ve renkli değildir. İlyas keçi derisinden uzun bir gömlek giyer. Uzun boylu, esmer ve oldukça zayıf bir ihtiyardır. Ateşten bir ata binerek göklere çıkar, yağmurlara hükmeder. İlyas da Hızır gibi dar da kalanların imdadına koşar. Ancak şöreti Hızır kadar yaygın değildir.

«İslâmiyetten önceki dönemlerde Türkler arasında yapılan bahar ve yaz âyinlerinde çok önemli bir fonksiyona sahip olan su kültü ,etkisini «Hidrellez Günü» pratiklerinde de göstermektedir. Hızır'ın «yeşillik ve temiz yerleri sevdiği» düşüncesiyle, Hidrellez günü daima yeşillik ve sulak yerlerde toplanılır.

Bütün Türk coğrafyası üzerinde Hidrellez'le ilgili inanç ve uygulamalara baktığımızda; kıştan yaza geçiş ritüeli olarak yaşadığı çözülmektedir.»⁸

«Hidrellez, Türk folkloru yönünden başlı başına bir hazinedir. İnançlar, efsaneler, ümitlerle dolu, şiirlerle süslüdür. Türk insanının bulunduğu her yerde, Hidrellez bahar bayramı ve uygulaması vardır.»⁹ Bu çizgi, Balkanlardan Anadolu'ya, Kafkasya'dan Asya içlerine kadar uzanmakta, ölmezlik suyu ve baht açma gelenekleri ile devam etmektedir.

- 1 Ahmet Yaşar Ocak, İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır İlyas Kültürü, Ankara 1985, s. 43-55.
- 2 Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları II, İst. 1971, s. 151-152.
- 3 Mahmut Tezcan, «Hidrellez», Millî Kültür Derg. Sayı : 72, May. 1990, s. 16
- 4 Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu, «Hidrellez», Millî Kültür Derg. Sayı : 72, May. 1990, s. 24.
- 5 Orhan Hançerlioğlu, İnanç Sözlüğü, İstanbul 1975, s. 241.

- 6 İsmail Özmel, «Bizim Hıdrellez», Millî Kültür Dergisi, Sayı : 84, Mayıs 1991, s. 84-85.
- 7 M. Şakir Ülkütaşır, «Hıdrellez Hakkında Bir Araştırma» Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı, Ankara 1975, s. 157-161.
- 8 Prof. Dr. Umay Günay, «Ritüeller ve Hıdrellez» Millî Kültür Dergisi, Sayı : 72, Mayıs 1990, s. 12.
- 9 İsmail Özmel, «Bizim Hıdrellez» Millî Kültür Dergisi, Sayı : 84, Mayıs 1991, s. 84-85.